

GOVORNI I SLUŠNI MEHANIZMI U PROCESU UČENJA STRANIH JEZIKA

Novorođenče se tako reći od prvih dana svog života, koje provodi u iole povoljnoj sredini svoje obitelji (s obzirom na socijalne uvjete), priprema da postane govornikom, tj. da komunicira svojim materinim jezikom. Iako još dulje vrijeme ne progovara, ono sluša govor svoje najuže sredine i slušno ga registrira u manjoj ili većoj mjeri, što je u funkciji njegove kronološke dobi. Ono akumulira slušanjem taj govor i u trenutku kad progovori obavlja prvu i početnu govornu imitaciju govora svoje okoline, a u skladu s onim što želi reći. To su prve riječi — rečenice, koje se u toku vremena obogaćuju i proširuju. No u području razvoja djetetova govora postoji opsežna literatura o tim pitanjima. Mi bismo samo htjeli reći da malo dijete počevši od prvih dana uči slušati govor kojim će u danom trenutku progovoriti, da ono stječe prve slušne slike toga govora i da one, pošto su nastale u njegovu mozgu, postaju s vremenom sve izrazitije i sigurnije, prijeko potrebne da bi na njihovoj osnovi, dajući motoričke impulse svojim govornim organima, progovorilo. Htjeli bismo naglasiti da se bez prethodnog postojanja tako stvorenih slušnih slika govor ne bi mogao razviti. Drugim riječima, dijete — govornik nužno prima impulse za govor iz vlastitog senzoričkog područja u kojemu su prethodno na osnovi slušanja stvorene slušne slike govora. U toku nekoliko idućih godina ono utvrđuje te stečene slušne slike, stječe nove onako kako napreduje u obogaćivanju svog izraza. Taj proces utvrđivanja slušnih slika povlači za sobom i ekonomičniji način slušanja govora: on se u slušanju prepoznaje na osnovi manjeg, bolje odabranog opsega zvukovnog spektra nego što postoji u emisiji govora. Samo takvo slušanje može efikasno pratiti normalan tok govora, a da nakon kratkog vremena ne dovede do saturacije odnosno umora. Istodobno osjećanje i pamćenje oblika unutrašnjih napetosti u govornom traktu prilikom govorenja omogućuje fiksiranje govornih navika, koje se također formiraju na principima ekonomije pokreta. Tako planovi senzoričke i motoričke govora, u paralelnoj aktivnosti, prema fiziološko-psihološkim zakonitostima izgrađuju automatiziranu podlogu za komunikaciju govorom, a na osnovi tako stvorenih slušnih i izgovornih navika. Neposredna veza koja se još od kolijevke uspostavlja (a filogenetski postoji kao potencijalna snaga) između slušnih stimulacija i potrebnih motoričkih stimulacija za određeni izgovor, biva toliko fiksirana maturacijom i upotrebom govora da nakon dobi od deset godina postane čvrstom navikom (1), da se opire svim utjecajima koji bi je nastojali drugačije oblikovati (npr. prilikom izgovaranja stranog jezika). To je uzrok što se u dječjoj dobi lako svladava izgovor stranog jezika. Prema nekim je autorima ta dobná granica deseta godina kronološke dobi. Nakon toga postepeno se pojavljuje »sistem grešaka« (2), koji je osobito izražen u odraslih ljudi. Zbog modificiranih karakteristika čitavog fonetskog sistema u stranom jeziku nameće se potreba malo drugačijeg usmjeravanja slušnih i izgovornih navika za strani govor, što dijete lako postiže zahvaljujući fleksibilnosti svojih odgovarajućih mehanizama slušanja i izgovaranja, dok se u odraslih osoba, upravo zbog velike solidnosti tih navika — automatizama, pojavljuje krutost, otpor, i to zbog nedovoljno diferenciranog slušanja strane zvukovne strukture, a i zbog inercije govornih organa koja zapravo samo slijedi ustaljene, sada neprimjerene navike u slušanju. Otuda

u izgovoru naših ljudi kad, na primjer, uče francuski ovakve greške: *mesje* umjesto *mösjö*, *sir le mir* umjesto *sür læ müir*, *bon žur* umjesto *bö žur* itd. Ako francuski uče osobe drugih nacionalnosti, njihove će greške biti sistematski drugačije. Tako je nakon mnogobrojnih istraživanja postalo jasno da možemo govoriti o sistemima grešaka, od kojih je svaki uvjetovan karakteristikama fonetskog sistema materinjeg jezika i jezika koji se uči, a koji se u procesu učenja stranog jezika pojavljuju kao sukob već spominjanih navika slušanja i izgovaranja u osobi učenika. Utvrdili smo da je uzrok tim greškama ponajprije u loše usmjerenom slušanju, pa je korekcija bazirana na korekciji slušanja, i to tako da se iz zvukovnog spektra izbacuju sve one frekvencije koje nisu najbitnije za sigurno prepoznavanje u slušanju onog elementa zvukovne strukture koji je bitan za njezino prepoznavanje. Potvrdu za takav postupak nalazimo u teoriji *Forme* (3), (4), poznate još pod nazivom *Gestalt*, a koja upravo ističe načelo tzv. »dobre«, »jake forme«, koja se zasniva na izboru unutar fizikalnog stimulusa, u našem slučaju unutar emisije govora. Izbor odnosno odgovor na pitanja što je u danom slučaju najbolje odabrati, kako valja izvršiti taj odabir, neće nam dati fizikalna analiza govora, već psihoakustički kriterij, odnosno eksperiment zasnovan na slušanju. S tim u vezi istražena su optimalna područja za ispravno percipiranje glasova pojedinih jezika pomoću kojih se uspješno ispravlja izgovor odraslih učenika stranih jezika. Postoji i pozitivna korelacija između visinskih karakteristika glasova u slušanju i napetosti kojom su izgovoreni, pa se variranja u napetosti iskorištavaju u funkciji greške radi korigiranja slušne odnosno izgovorene forme.

Funkcija percepcije u spoznaji svijeta bila je različito vrednovana u toku povijesti ljudske misli. U novije vrijeme, otkako psihologija postoji kao znanost koja se temelji na promatranju i eksperimentiranju perceptivnih mehanizama, definirano je mjesto percepcije u spoznavanju svijeta kao centralno pitanje proučavanja. Velik napredak u proučavanju percepcije nastaje u prvoj polovici 20. stoljeća pojavom psihologije *Forme*. Ta se teorija temelji na strukturalističkim načelima primijenjenim na proučavanje percepcije, sa specifičnim zakonitostima, tipičnim za ljudsku prirodu.

Na taj način premošćuje jaz koji je proizlazio iz analitičkog proučavanja fizikalnih osobina zvuka (stimulusa) i složene pojave kao što je slušna percepcija, koja je trebala da bude shvaćena kao reakcija na vanjski stimulus, a uvjetovana njegovim svojstvima. U stvarnosti se pokazalo da struktura reakcije ovisi u mnogome o stanju centralne slušne strukture (CNS-a i njegovih veza s ostalim živčanim strukturama), kao i o nizu faktora koje bismo mogli nazvati djelovanjem te složene perceptivne strukture u funkciji treniranja i učenja. Posebni su oblici te problematike različiti sistemi slušanja do kojih dolazi zbog različito utemeljenih slušnih navika, stečenih u materinjem jeziku, a evidentnih u procesu učenja stranih jezika u odrasloj dobi.

Najrudimentarnija forma slušanja je ona koja omogućuje osnovno razlikovanje forme i pozadine (figure — fond). Njome se percipira samo globalna, ritamsko-intonacijska forma i realizira osnovno senzoričko razlikovanje koje cjelinu govorne forme temeljito razlikuje od njezine podloge. Nakon te, primitivne faze (koja je ujedno i primarna po svom redoslijedu u percepciji govornih formi i zvukovnih formi općenito), u kojoj se globalno razaznaje oblik, nastupa faza u kojoj se slušne forme (slušne slike) identificiraju što je moguće samo ako se uspoređuju sa sličnim formama, ako se mogu kategorizirati (klasificirati),

što je prijeko potreban preduvjet za njihovo memoriranje. Na taj je način moguća i njihova sigurnija identifikacija. Jer, ne radi se više samo o osnovnom slušnom razlikovanju: zvuk — tišina, oblik — pozadina u globalu, već o postojanju identifikacije riječi, morfema, fonema (glasa). Na toj razini slušnog diferenciranja imamo dakle sve potrebne preduvjete za primanje i učenje govora i jezika slušanjem. Za tu vrstu izrazito diferenciranog slušanja postoji fiziološka podloga. U psihofiziologiji su to perceptivni mehanizmi koji omogućuju ostvarivanje identifikacije. Naime, stimuliranjem su oformljene grupacije stanica u kojima je usklađena faza protoka živčane struje iz jedne stanice u drugu, i to na osnovi smanjenog otpora prolazu živčane struje, što je posljedica treninga (učenja) o kojemu govorimo. Učestalim ponavljanjem stimulacija živčana struja sve brže (lakše) teče tim staničnim sklopom, i to zato što su fiziološka vremena reakcije usklađena zbog smanjenog otpora prolazu živčane struje. (5).

Možemo konstatirati da je ova, kvalitativno nova vrsta slušanja nastala kao rezultat podraživanja slušanja optimalno formiranim podražajima kojih je efikasnost bila uvjetovana usklađivanjem formi podražaja sa stanjem slušanja u korteksu, i njihovim je ponavljanjem smanjivala vrijeme reakcije živčanih struktura (i strukturalno vrijeme slušne integracije) te tako približavala taj tip slušanja ispravnom slušanju. Postoji, međutim, velika pozitivna korelacija između slušnog poznavanja govora (posjedovanja i mogućnosti brzog stjecanja slušnih slika) i brzine kojom ga možemo slušati. Ta je brzina adekvatna toku govora koji slušamo, ili malo za njim zaostaje, ili uopće nije dovoljna, pa čujemo samo jedan dio neke višesložne cjeline, a ostatak nepovratno propadne, i tako posve gubimo semantičku nit. Teškoće u adekvatnoj brzini slušanja javljaju se i prilikom slušanja stranog jezika koji nam je dobro poznat, ako su strukture i termini neočekivani, tj. manje učestali u upotrebi. Ako nam je tema strana, teškoće se povećavaju, i mi zaostajemo u brzini praćenja emisije govora. Nalazimo li se u početnoj fazi učenja stranog jezika, možemo slušati samo manji broj slogova u slijedu, a pamtili možemo samo ako postoji dobra slušna identifikacija i dobro uvježbana slušna pažnja. Cijeli će taj proces biti to efikasniji što je oblik u kojem smo cjelinu primili ostvaren na manjem, ali čvrsto sjedinjenom broju elemenata — signala koji su identifikaciju omogućili. Tako sazdana forma — cjelina odolijeva miješanju, poistovjećivanju s nekom drugom, sličnom cjelinom, kao i rasplinjavanju svoje cjelovitosti te gubljenju identiteta. Identifikacija će biti sigurnija ako je forma intuitivno očekivana, a to je moguće to više što je kontekst poznatiji, što je više zadan temom i što se, u krajnjoj liniji, bolje poznaje jezik. Pravilna usmjerenost pažnje već u samom perceptivnom planu prijeko je potrebna za dobar izbor elemenata koji su nužni za pravilno slušanje. Usmjeravanje pažnje je potrebno u toku čitavog trajanja procesa slušanja govora, ali i poslije trenutka stvaranja prve perceptivne predodžbe (u procesu nastajanja slušnih slika). Ono je potrebno kao što je potreban i faktor memorije slušnih slika govora za njihovu pravilnu evokaciju i simultano povezivanje s pojmovima. Interakcija, sinhronost i slijed spomenutih aktivnosti usklađeni su i neobično brzi, pa je tu akciju u cjelini teško pratiti i do kraja spoznati. Svoju veliku složenost slušanje duguje velikom broju psihofizioloških i kognitivnih faktora koji sudjeluju u njegovoj realizaciji. To sudjelovanje shvaćamo strukturalistički, kao sukcesiju koja je predvidiva samo nakon dugoročnog proučavanja mnogobrojnih empirijskih podataka. Razlozi su tome u načinu reagiranja čovjeka kao cjelovito organizirane ličnosti, vrlo složene i funkcionalno povezane strukture.

Pozitivne su promjene u slušanju u toku učenja stranog jezika, dakle, očekivani rezultat, a postižemo ga stjecanjem govorno-jezičnog znanja u stjecanju slušnih i lingvističkih slika, intuitivnog povezivanja jezika i njegove norme, širokog jezičnog konteksta s gledišta leksika i sintaktičko-morfoloških shema.

Proučavajući motoričke zakonitosti ljudskog govora mnogi su fonetičari došli do analognih spoznaja: da se govor gradi počevši od svoje ritamski određene osnove, da su prema tome njegove jedinice fonetski blokovi slogova, a ne pojedini glasovi, tj. da izgovor ne počinje (i ne završava) u larinksu i usno-faringalnoj šupljini, već da počinje mnogo prije, u impulsu oblikovanom radom serije mišića abdomena i dijafragme, da u prsnom košu doživljava svoju iduću slogovsku raščlambu itd. (6) To znači da će se govorna cjelina često poklopiti s rečenicom kao govornom jedinicom, a ona ima svoj ritam, svoju intonaciju, koji joj zajedno daju osnovnu formu i koheziju.

Ti govorni i slušni mehanizmi po našem su mišljenju prijeko potreban preduvjet da se u toku učenja stranog jezika oformi ono jezgro govornih mogućnosti koje se kasnije može razviti u različitim željenim pravcima obogaćivanjem i specijalizacijama jezika. Mislimo da se tada ne mora više pristupiti intuitivnom učenju ustrojstva jezika, već generaliziranju, pravilima što ih daje znanost o jeziku kao svoju normu.

L I T E R A T U R A

Penfield, W. and Roberts, L., *Speech and Brain-Mechanism*, Princeton Univ., Press, Princeton, New Jersey, 1959.

Brojne magistarske radnje obranjene na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a nastale u suradnji s mentorima Zavoda i Odsjeka za fonetiku.

Časopis *Govor* (br. 1 i 2). Osnovna teorijska postavka i fundamentalni eksperimenti nastali su u okviru istraživanja verbotonalnog sistema autora prof. dr Petra Guberine.

Guillaume, P., *La psychologie de la Forme*, Flammarion, Paris, 1937.

Kreć, D., Kračfeld, R., *Elementi psihologije*, Naučna knjiga, Beograd, 1976.

Francès, R., *La perception*, PUF, Paris, 1963.

Stetson, R. H., *Motor Phonetics*, Oberlin College, Oberlin, Ohio, 1950.

MECANISMES ARTICULATOIRES ET AUDITIFS AU COURS DE L'APPRENTISSAGE D'UNE LANGUE ENTRANGERE

Résumé

L'audition et la prononciation, étant les mécanismes fondamentaux de la parole, représentent le noyau important du domaine linguistique qui est l'apprentissage des langues vivantes. Nous traitons ici quelques aspects de l'interdépendance de ces deux mécanismes.